

Rapport

Som en del i projektet kring orgeln i Torrlösa kyrka har undertecknad fått i uppdrag att undersöka gamla arkiv från Helsingborgs stadsförsamling för att, om möjligt, hitta nya uppgifter, som skulle kunna räta ut några frågetecken kring orgelns historia. Dessvärre finns inte mycket bevarat från tidigt 1600-tal i arkiven, och knappast något alls som är äldre. Intresset för den här orgeln har länge varit stort, främst pga anknytningen till Dietrich Buxtehude, som var organist i Helsingborg ca 1658-1660. Därför har det redan gjorts många försök att kartlägga orgelns historia och en del uppgifter är kända sedan tidigare.

Den ursprungliga orgeln antas vara byggd i Helsingborgs Mariakyrka under 1580-talet av Hans Brebus, som var den främste danske orgelbyggaren vid slutet av 1500-talet. Antagandet baseras på ett vittnesmål av Elias Follin (kyrkoherde i Helsingborg 1785-1820), där han beskriver orgelläktaren. På ena sidan finns Christopher Ulfelts vapensköld (länsherre i Helsingborg kring 1640) och på den andra Sten Billes vapensköld. Sten Bille var landsdomare i Skåne, dog år 1585 och begravdes i Mariakyrkan. Follin antog att Bille hade donerat pengar till en orgel för att få anlägga ett gravkor till sig och sina efterkommande. Det finns inga arkiv bevarade från den tiden som skulle kunna bekräfta den här uppgiften, men mittersta delen av orgelhuset påminner mycket om orgeln i Morlanda kyrka, som anses vara byggd av Hans Brebus.

I Abraham Hülphers "Historisk afhandling" från 1773 påstås att orgeln var byggd 1628. Denna uppgift finns inte i några andra källor, inte heller i det brev från organisten i Helsingborg, Johan Lorentz Zoll, som förmodligen är Hülphers huvudsakliga källa.

1641 är ett flitigt omtalat år när det gäller Torrlösaorgeln. Under Helsingborgstiden fanns en inskription i en fyllning på orgelläktarens östra sida. Det sägs där att orgelns ornament har blivit renoverade och polerade, dessutom räknas en hel rad bemärkta personer upp: länsherren Ulfelt, de andra rådsherrarna, kyrkoherden, skolans rektor och – till sist – Johannes Buxtehude, far till Dietrich och troligen organist i Helsingborg. Det sistnämnda går dessvärre inte att verifiera utifrån bevarade arkivalier. I kyrkans räkenskaper finns inget omnämnande av kostnader för den här renoveringen, enbart ett tillägg där det sägs att borgaren Olaf Bertelsen av sin godhet har gett 20 Slette daler till målaren "Laurits Contefeyer", som kompensation för den stora skada han led när han förlorade alla sina färger, guld och silver, som han behövde till orgelverket. Det verkar som om han tappat allt i vattnet vid "bron", dvs i hamnen, vilket leder till en gissning att han kom med båt från Helsingör eller Köpenhamn. I övrigt finns över huvud taget inga uppgifter om den här renoveringen bevarade.

I november 1661 kontrakteras orgelbyggaren Hans Christoph Friezsch till att renovera orgeln i Mariakyrkan. Han kommer då direkt från Landskrona, där han hade arbetat i Johannes döparens kyrka (en medeltida gotisk kyrka som revs på 1700-talet). Friezsch får 500 daler för arbetet, plus ett extra påslag om 100 daler. Detta är exakt samma summa som han fick när han ett år tidigare renoverade i Malmö St Petri kyrka. Bälgramparen får betalt för att han assisterat orgelbyggaren i 27 veckor och bälgramparens fru står för logi för Friezsch och hans "sven" i 27 veckor. I april 1662 gör den lokale snickaren en ny orgelbänk (vilket måste indikera att man har utvidgat orgelns omfång både i manual och pedal). Märkligt nog registreras inte kostnaderna slutgiltigt förrän i december 1662. Då får Dietrich Buxtehude

betalt för att han kommer över från Helsingör och avsynar orgeln, och man betalar för ytterligare 3 dagars logi för orgelbyggaren. Dessutom registreras kostnader för att några arbetskarlar tar över all hans utrustning till Helsingör, där han ska renovera orgeln i Mariakyrkan där. Det finns fortfarande ett antal pipor i Torrlösaorgeln som anses vara av Frietzsch tillverkning. Jämförelsematerial finns på nära håll i den s k Genarpsorgeln på Malmö Museum, som ursprungligen stod i Malmö St Petri kyrka.

I juli 1672 betalar man 3 daler för att få några orgelpipor reparerade i Helsingör och en snickare gör en del arbete "wed orgelwerchet" för ungefär samma summa pengar. Detta får nog anses vara normalt underhåll. Pga de klimatiska förhållandena i kyrkor som inte värmdes upp under vintern, kunde pipmetallen angripas av oxidering, s k tennpest. (Detta beskrivs tydligt av Frietzsch i brev till magistraten, när han renoverar i Malmö 1660-1661.)

Enligt uppgift i skrifter om Torrlösaorgeln från 60-talet, ska det ha skett en stor pipstöld från orgeln 1693. Det sägs att organisten rymde och tog med sig ett antal pipor, men detta har inte gått att verifiera. Inga uppgifter finns i kyrkorådsprotokollen och i kyrkoräkenskaperna är det en lucka mellan 1686 och 1696. Domboken (Helsingborgs stadsarkiv) för den aktuella perioden är dessvärre skadad och "rödmärkt", dvs den är inte tillgänglig.

Huruvida den nye organisten fick klara sig utan de stulna piporna i tio år går inte att veta, men först 1704 kommer nästa nyhet om orgeln, då organisten Laurents Petresch påtalar för kyrkorådet att orgeln är "ofärdig" och ber att få kalla in orgelbyggaren Georg Amdor. Detta går man med på och kommer överens med Amdor om en summa på 110 daler. Även denna renovering har lämnat spår efter sig i form av ett antal pipor som har överlevt till idag. Jämförelsematerial finns i en orgel i Östra Ljungby kyrka, som byggdes av Amdor 1707 till Osby kyrka.

1720 gör dåvarande organisten Engelhard själv en reparation på bälgarna.

1736 är orgelfrågan åter aktuell. Då skriver man kontrakt med en man vid namn Jonas Hielm, "en student från Lund", som sägs ha tillägnat sig senaste kunskapen om orgelbyggeri. Han lovar att komma så fort han avslutat renoveringsarbeten i Lunds domkyrka och Malmö St Petri (eller om detta möjligtvis var ett tidigare jobb). I vilket fall blev resultatet att "Kyrko-Rådet med honom "Contrakterade dhetta orgelwärckets fulkomliga renoveran och uplagande med alt hwad dhertil hörer för en Summa af 350 Riksdaler Smt". Detta är en rätt avsevärd summa pengar, men tyvärr finns inga spår i kyrkoräkenskaperna och vi kan bara spekulera i om och vad som gjorts. Eftersom det är helt tyst i orgelfrågan under ganska många år därefter, måste man ändå dra slutsatsen att studenten Hielm har gjort någon slags renovering.

Inte förrän 1764 är orgeln åter på tapeten. Organisten Zoll (en av flera från samma familj, tydligen; förmodligen är detta fråga om Johan Lorentz Zoll) lämnar in en s k Memorial till kyrkorådet där han påtalar att orgeln ”på någon tid befunnits wara uti sämbre stånd och tarfwa förbättring”. Orgelbyggaren Jonas Wistenius håller just då på att bygga en orgel i Norra Vram, ett par mil från Helsingborg, och man kallar in honom för rådgivning. Efter att ha besiktigt orgeln, tycker Wistenius att det är slöseri med pengar att försöka renovera en så gammal och skröplig orgel; han vill hellre bygga en ny. Han lovar att komma med ett kostnadsförslag så fort han är färdig i Norra Vram, men kyrkorådet konstaterar att ett nybygge ändå måste anstå några år pga den dåliga ekonomin. Vi vet ju att det inte blev något av de här planerna, och 1769 har organisten Zoll själv erbjudit sig att reparera orgeln. Han anser dock att han inte kan göra det för mindre än 150 Riksdaler, men eftersom Kykoinspektoren Enbom ”icke äger penningar i Cassa”, så måste denna reparation anstå. Följande år tar man upp frågan igen, men det går inte att utläsa vare sig ur kyrkorådsprotokollen eller ur kyrkoräkenskaperna huruvida reparationen verkligen blev av.

1771 skriver Johan Lorentz Zoll ett brev till Abraham Hülphers med uppgifter om orgeln i Helsingborg, inför Hülphers arbete med sin ”Historisk afhandling”. Vi får bekräftelse på att Christian IV:s monogram, uppburet av de två lejonerna, har suttit på ryggpositivet. De två vapensköldarna, som även Elias Follin beskriver, finns också med liksom inskriptionen från 1641, som då sitter på östra sidan av läktaren. Zoll säger vidare att man inte vet något om vilket år orgeln byggdes, eller av vilken orgelbyggare, eftersom det inte finns så gamla kyrkohandlingar som skulle kunna ge upplysning om det. Han menar också att om orgeln varit i behov av renovering 1641, måste den redan då varit av en ansenlig ålder. Man kan undra varifrån Hülphers fått uppgiften att orgeln skulle vara byggd 1628.

Mellan detta år och den sedan tidigare kända renoveringen av Carl Grönwall finns det bara enstaka uppgifter om reparationer på orgeln:

1809 betalar man 25 riksdaler till en man vid namn Ludwig Ulrich, som reparerat orgeln.

1814 reparerar snickaren Ek orgeltrappan för 24 riksdaler.

1817 reparerar orgeln igen för 39 Riksdaler och det verkar som om det är häradshövdingen Öhrn som gör det, biträdd av organisten Bostedt. Snickare Ek är på plats igen och kopparslagaren Stichler gör 5 pipor för lite mer än 2 riksdaler. Handskmakare Dahlman får betalt för ett skinn (till bälgarna). Man får intrycket att det är en ganska amatörmässig reparation, som kanske inte har gett något bestående intryck.

1830 sammanträder kyrkorådet och konstaterar att orgeln ”numer befunnits uti ganska förfallet skick, som till förekommande af större skada gör en skyndsam reparation nödvändig”. Man anlitar orgelbyggaren och organisten Carl Grönwall, som lovar att verkställa reparationen för 100 riksdaler plus ersättning för skjutskostnad, samt underhåll och hushyra under arbetstiden. Kyrkorådet beslutar att ge Grönwall ytterligare 100 riksdaler för hans omkostnader.

I samband med en stor renovering och ombyggnad i Helsingborgs Maria kyrka kring 1850, beslutar man att utnyttja en donation till att bygga en ny orgel och sälja den gamla. Torrlösa församling köper orgeln för 600 Riksdaler inklusive orgelläktaren och trappan. Man antar ett anbud från orgelbyggaren Sven Fogelberg, där han erbjuder sig att använda Helsingborgs-orgeln som grund för att bygga en orgel i Torrlösa. Kostnaden för detta är 1200 riksdaler och då ingår uppsättning av läktaren. Han ska göra nya väderlådor och en ny ”dubbelbälg”, samt fyra nya stämmor. Dessutom ska några av de gamla stämmorna kompletteras med nya pipor.

Den 16 november 1850 anordnas avsyning av orgelbygget. Director Musicus i Lund, Nils Möller, är kallad som expert. Närvarande är även kontraktsprosten Krok, häradshövdingen Liljeroth och kantorn Tengwall.

Möller beskriver mycket noggrant vilka delar av den gamla orgeln Fogelberg har använt. Han anger 1628 som orgelns byggår; den uppgiften kommer förmodligen från Hülphers. Möller är mycket nöjd med Fogelbergs arbete, men han är även imponerad över klangen i de gamla stämmorna: ”Märkvärdigt nog, att flere af desse 222 åriga gamla stämmor ännu i dag hafva en så mjuk och behaglig klang, och om de vårdas kunna de ännu i sekler äga bestånd och stå som ett mönster för efterverldens Orgelbyggare”.

Det skulle visa sig att Nils Möller fick rätt.

Malmö i december 2022



Ingrid Larsson Hultkvist

Lästa arkivalier

Helsingborgs Stadsförsamlings (Maria) arkiv

KI Sockenstämmans protokoll och handlingar

KI:1 1786-1815

KI:2 1821-1839

KIIIa Kyrkorådets protokoll och handlingar

KIIIa:1 1688-1731 (Lucka 1708-1712)

KIIIa:2 **Rödmärkt = ej tillgänglig**; 1730-1815 (Lucka 1756-1802)

KIIIa:3 1732-1755

KIIIa:4 1756-1784 (Lucka 1768)

KIIIa:5 1785-1818 (Lucka 1812)

KIIIa:6 1819-1848

KIIIa:7 1848-1850

KIIIa:8 1823-1884

LIa Räkenskaper för kyrka och församling

LIa:1 1636-1661

LIa:2 1657-1725 (Luckor 1667-1668, 1668-1669, 1673-1680, 1681-1696, 1700-1720)

LIa:3 1658-1669

LIa:4 1659-1716

SE/LLA/1371/LIa:3 1680-1813 (Finns 1680, 1720, 1750, 1813)

SE/LLA/1371/LIII/3 1712-1781

LIa:5 1742-1781

LIa:6 1782-1830

LIa:7 1806-1839

LIa:8 1831-1866

II Skrivelser, resolutioner, utslag och memorial

II:1 1668-1844

II:2 1778-1803

Helsingborgs Stadsarkiv

Rådhusrättens och Magistratens arkiv'

AI Domböcker, Allmän serie

AIa:1 1685-1694 **Rödmärkt = ej tillgänglig**

FI Inneliggande handlingar

FIa:1 1655-1703

FIa:2 1695-1788

FIa:3 1704-1727

FIa:4 1723-1762 (Luckor 1724, 1726-1761)

Torrlösa kyrkoarkiv

KIII Kyrkorådets protokoll och handlingar

1817-1860 (Läst 1848-1852)

LI Räkenskaper för kyrka

LI:1 1760-1904 (Läst 1848-1852)

Utdrag ur Einar Ericis Excerptbok nr 7

1661

16 novembr: gifuet Adker (?) Wogn Mand for Orgelbeugeren At Age til Lands Croone Epter At Med hannem wor Accorderet om Aargelwerchet her udi kirchen At forferdige.

Den 28 dito Epter Borgemester och Raads Befalning, gifuet och betalt Trøyels fegemand Aff Lands Croone forben: Orgelbouggers Gods med hans ferge der I fra At hid Förre.

Gifuit och betalt Niels Suendsen och Jens Andersens draufuer for hans gods At legge till Redde.

Noch betalt Jens Mand och Niels Wogn Mand for Hand Gods fra Schiber med At Opage.

1662

Den 25 april: Betalt Hans Snedicher for En Nÿ Bengck At giöre paa Orgeluerchet Af hans Egedt tömmer.

....

Eptersom orgelwerchet her Udi wor frue Kirche wor meget bröstoffelig forformedelst piber med Andet Meere detz behöfuende wor slett forderfuedt saa det Iche Lengere kunde were Brugeligt förrend det Igien paa Nÿe blef Reparerit. Huorfore effter Erwerdige (?) Bischopens Welbe: Doctor Peder Winstrups Anordning, welwise Borgemester och Raad hafuer Accorderit med M: Christofer Fritz Orgelmacher for same Orgelmacher Gandsche med pibber och Alt Andet des behöwende Oprichtigen At Reparere och ferdig giöre som forsuarligt kunne

were. Der fore hannom Er Lofuedt och
tilsagdt for hans Arbejde och besuering
saa welsom och for det behofuende Af
Materialer Self dertil At forschaffe Ef-
ter Contractens wiidere Inhold, Udi Al-
le maader At forferdige som det sig
bör och her Nu föris till Udgifft Nembl: 500 (Slette Daler)

Medens Efftersom ben: Orgelmagere
siden sig schelligen der ofuer besuer-
get der med Ingenlunda Uden Aller
störste schade Iche At kunde blifue holden (?)
formedelst huis Materialier och Ellers
Andet Mere til detz forferdigelse behöffen-
des falt gandsche dyrt huorfore wel-
wisse Borgemester och Raad hannom Endda
bewilget som I lige Maader före till Udgifft 100

Herforuden förres och till Udgifft som Öff-
rige der Seerdelis Beuilget hans wede (?)
hafuende Suenne till dricke penge. 15

Den 3 Decembr: Betalt till Catrinne : Johan
Wintapperes Epter Borgemestwer och Raads
befalning, som Orgelboueren paa – 3 dags
tiid hoes hinde hafde forered med sit folch 5

Epter Begiering Er diderich Orgemester
Af Helsingör hiid Offuer Reyst och
Med werred At Probere Aargelwerchet
som forschr: Orgelmager hafde forfer
dig giordt om det kunde staa sin proba
forrend hand det slet Qviteret. Da Er
forschr: diderich Orgemester for sine uma-
ge och besuering beuilget Af weluisse
Borgemester och Raad som her föris till
Udgifft. 18

Föris till udgiffit som Er giffet och betalt till
Niels Belgetreder paa Orgelwercket
som opwagted M: Christoffer Fritz Or-
gelmager for plickts Karl Eller handtlan-
ger Imidler tiid hand Reparered paa
Orgelwerchet, huorfore hannom aff

Weluisse Borgemester och Raad ugendtlig (?)
Er beuilged – 1 Rixd: Belöbber Saa udi
27 uger

40

I Liige Maader föris till udgift som Er
giffet forben: Niels Belgetreders hustru Ep-
ter öffrighedens beuilgning for Att Op-
giöre och Reede forschr: Orgelbouere och hans
suenes senge udi forben: : 27 uger

Gifuit och betalt Anders Gundersen fer-
gemand for Orgelmagerens Gods At före
her I fraa med hans suenne offuer til Helsingör

Giffet Jens Mand wognmand for Samme gods
At kiöre ud paa broen.

L1a:2

1672

D 15 July for Orgelpibber I werchet som blef flyed
I Helsingör Effter Beuiss 3 daler

D 9 November Hans Köning Snedcker for huis
hand effter beuiss hafver Arbeydet wed Aargelwerchet 3,2

1720

Organisten Engelhard för ett
tilrett skind at reparera om orgel-
piporna med, som kostat effter be... 20

Ur KIIIa:8 Kyrkorådets protokoll och handlingar

9 mars 1704

4) Organisten Laurent Petresh inkom och wy-
ste sin fuldmacht att han i följe deraf
måste giöra påminnelse om Orgelwäcket,
att det är oferdigt, och begiärer att
anstalt måtte göras, hälst Orgelbyggaren
Johan Georg Amptor wore wüd hands
..... wille I morgon(?) profve hwad
skada der wore och hwad man kunde der
wüd sluta (?); som skedde, och betingat med
Orgelbyggaren om 110 Rdl ...
jempte andra nödiga Reparationer
skal med första skrifwas till Gouver-
nementet och Högwördige Hr Biskopen.

KIIIa:1

Juli 1718

Öfwerlade KyrkioRådet hurulunda den nyligen om-
tagne Organisten Mrs Engelhard måtte kunna förhielpas
till noget understöd wyd sin tjänsts tillträde förmedelst
det fattige och medellöse willkor och beslut: Att allden-
stund Sama Engelhard sedan des ankomst haft stoor möda
och beswär med Orgelwärket som..... långwarigt
obruk ock mycket warit förfallit:/ renoverande pipornas uth-
tagande och reengiörande hwilket Egentl: intet er Or-
ganists, uthan OrgellByggares förrettning är, alltså måtte
honom derfor så wäl som det kåstsamma reesan ifrån
Giötheborg och hyt till Staden, efter Begiäran bestås
30 Rdl Smt

12 november 1736

Emedan Kyrko-Rådet blifvit underrättadt om en Student i Lundh, Hr Jonas Hielm benämnd, som skal nya kundskap och erfarenhet uti orgelbyggerey, och orgelwärcket här i Stads kyrkan, förmedelst bristfällighet en nue tid stådt stilla och intet kunnat brukas, hade Kyrko-Rådet låtit anmoda benämte H: Hielm at resa hit. Han instälte sig nu och jämte Kyrko-Rådet besåg Orgelwärcket och dhess bristfällighet, hwarefter sedan merbenämte H Hielm lofvat ifrån Lundh, hernest han reparerat och lagat Orgelwärcket i domkyrkan och jämväl ifrån Malmö, dherest han på lika sätt haft arbete på orgelwärcket, för ... bevis öfwer sit arbetes förswarlighet, Kyrko-Rådet med honom Contrakterade dhetta orgelwärckets fulkomliga renoveran och uplagande med alt hwad dhertil hörer för en Summa af 350 Riksdale Smr, och dhet med sådana wilkor som dhet dheröfver uprättade, och in Duplo underskrefwe Contractet vidare utwisar; för utan dhet och H Hielm, efter sit gjorda förbehåld bestås ärsätning för dhess på dhenna resan från Lundh gjorda omkostningar til 3 Riksdale 16 s. smt.

KIII a:4

7 september 1764

Då följande angelägenhet företogs.

Såsom det förmärkts oss af Organisten
Zoll genom ingifvit Memorial (22 sistlidne augusti)
wardt anmärkt, förelades
det här uti Stads kyrkian
befintliga Orgelwärk på någon
tid tillbaka befunnits wara
uti sämbre stånd och tarfwa
förbättring så Kyrkorådet
som sedt sig skyldiga till nödig
omtanke för mera skadestånds
förekommande i framtiden, nyligen (?)
föruth, i anledning deraf at Hr
Directeuren Wistenius, som gör
profession af Orgelbyggare, förspordts
wara her i bygden wistandes låtit
bref til honom afgå med an-
modan at i dhetta ährendet
gjöra ifrån Wramb en hitresa
för att om benämnde angelägenhet
öfwerlägga. I anledning
hwaraf benämte Directeur sig
ock her fördenskull infant.
Han wid måhlets föredragande
gaf tillkänna, det han om
något öfwerens kommande
angående dhen omgående (?) Reparation
kan Wil hafwa sig först
framför annat förbehållet
at under den tiden han kom-
mo at här med sitt folk sig
uppehålla och wistas få
njuta fritt underhåll och her-
bärgning både för sig och dem.
Hwaremot äfwen å kyrko-
Rådets sida blef Hr Directeuren
kundgjordt, at om fujllgjöran-
det af dhenna Orgelwärckets
förbättring warder fastställdt
hafwa dock anstånd Mde be-
talningen tils kyrckjans medel blifwer

så tillräckeligen, att belgträdaren
i dhetta fall kan medhöras(?),
hvilket åtminstone icke uti
dhetta år wor at påtänka
til uthförande.
Emedlertid och som förnämlig-
ast innan man kan skrida
til något öfwerläggande och
förening om dhetta Reparations
arbete wil vara nödvändigt at
gjöra öfwerslag och Calculation
å kostnaden, hwilken Härtill kan er-
fordras, så förklarade Directeu-
ren sig derföre genast
wilja skåda at genomse (?)
Orgelwerchet til dess yttre
och Inwärtens tilstånd, samt
dherefter med sitt betänckande
och förslag till wärckets
nödiga förbättrande inkomma.
Härwid ... Directeuren Wistenius
och lofwade at wilja genast i dag
..... til ett
slikt (?) granskan och genom-
seende sig förfoga; Herwid
jämwäl H Organisten Zoll
bilfwer nerwarande och bör
H Directeuren Byträda.

Lördagen 8 sept 1764

Sammanträdde åter igjen
kyrkorådets Ledamöter
som gårdagen warit til städes
Hwarwid Directeuren Wist-
nius nu vidare företrädde, jämte
det Organisten Zoll sig och in-
stälte; gifvandes Directeuren
til kjänna (?) att här i går efter-
middagen, enligit sitt åtagande
besedt och granskat Orgel-
wärcket här i kyrkian, så noga
som han kunnat, i afseende till
arbetets lätta sammanfogning,
men befunnit det allt så gan-
ska bristfälligt at til sitt mera(?)

tilstånd beskadadt, så wäl af
olderen som medelstmask (?)
med frätning angripit pipor och
mera, at H Directeuren til at ...
uptäcka sannfärdiga beskaffenheten,
icke bör fördölja Dhet som finna
at (?) skulle lända kyrkian och för-
samlingen til föga gagn i längden
om någon reparation i detta
gamla orgewlwärk använda, medan
sådant likwäl icke derigenom
torde kunna winna någon
wahraktighet för mehra än 2 à 3
à 4 åhrs tid, hereffter alltså
få det (?) använd kostnad willa
befinnas wara litet eller intet
vunnit, efftersom då en ny fruktlös
kostnad på lika sätt kunde
erfordras, hwilket
wore en fåfång last, då kyrkians
tilstånd wäl icke lærer tåla,
utan är derföre H Directeurens upprick-
tiga tanke och mening, at bättre
ware ville om man så snart
sig före at anställa en aldles
Ny orgelwärcks byggande hwar
til H Directeuren därest mål-
te för godt finnas wil om
någon weckors tid då han får
fullbordadt sitt ner under
händer hafwande arbete i
Wramb, gjöra ett förslag och
Uthkast som kan för Kyrkio-
Rådets Ledamöter blifwa
upwyst , til närmre påtän-
kan och uthlåtande, Lemnandes
H Directeuren til wederbörligit
Efftersinnande sedermera hwu-
ad enär nödiga mecdel til
slik Ny-byggan kunde blif-
wa upkastade, jemte det
han och berättar, at med
ett dylikt arbete skulle
wäl i några åhr på tiden uth dra-
ga, för at fördenskull, i fall
då ... Projectet blefwe
byfallit, något förskott af

ett par Tusende Rdl, smt gjordes
förr..., som torde kunna tillwäga-
gås, at ingen af KyrkioRådet
eller och H Directeuren ...'
wore emedlertid ... at
... resten tils arbetet
Hunno fullfärdigadt blewfwe.
Som dock (?) allt til behörigt
öfwerwägande hemställas.
Är (?) hwilket H Direceurens
goda och upricktiga yttrande
KyrkjoRådet emot honom sin wänliga
och tacksamma ehrkjänstla bety-
gade; wiljandes, då det
omrörda Projectet blifwit fort-
sadt och kommit till påseende
sig härinom om det ena
och andra efter omständigheten
uthlåta.
I öfrigt fant KyrkjoRådet
at ... ligheten och föregångit löffte
ehrsätta H Directeuren Wystenii
hafda möda med her... och
Orgelwärckets besichtning i så måtto
at honom therföre 30 Rds smt Contant
jemte underhåld och Herbergs kostnad
på Gestgifware-gården sig
belöpande 7 Rdl smt, bestält
... om hwilket honom H
Directeuren för... kandes utom
det ... Contante Penge ho-
nom derpå jemwäl öfwer-
lämnades.

LIa:5

1764

Betalt ds 8 September 1764

til Orgell Byggaren

efter assignation som

följer Rdl

31

KIII a:4

17 augusti 1769

Förekom hos KyrkjoRådet
til närmare sluteligit
tilgjörande beslut med
Orgelwärckets reparerande
hwartil Organisten Zoll
för detta sig anmält
och hwarom Landshöfdingen
och BiskopsEmbeten gif-
wit resolution och bifallit det
samma reparation kan
wärkställas för bästa
och lindrigaste pris af kyr-
kans egna medel.

Organisten Zoll betygade sig
icke kunna förfärdiga detta
arbete mindre än för 150 daler
smt och derwid förbehåller
halfwa summan til förskått
och förlag genst. Men .. huruwäl
KyrkjoRådet såg nödwän-
digheten af denna reparation
likwäl, i anseende dertill
at KyrkjoInspectoren Enbom
icke äger penningar i Cassa, så
... tils vidare hafwas
anstånd så mycket mer
som andra nödiga reparationer
... nu ... i begrep
hwartil pengar erfordras; kom-
mandes således til nästa
år ny syning på orgel-
wärcit at ske, på det
man finna må om repara-
tionen då för samnma kost-
nad kan företagas, eller
något mera dertill erfor-
dras.

11 maj 1770

Kom til at öfverlägga
om det bristfälliga Orgelwär-
kets Reparation tilspordes
H Inspectorn Ehnбом at gifva
tilkjänna om pänga medel kan
blifwa at tilgå, eller hwilka
Capitaler
.... Debitor kunde upkomma
det som lofwat at snarast....

Uppgift till Abraham Hülphers "Historisk afhandling" från organisten i Helsingborg Johan Lorentz Zoll

Orgelwärket i Helsingborgs stadskyrka som til sin struktur är ganska väl inrättad, består af 24 stämor, 2 Ventiler och Tremulant.

Öfververket har Tio st:or af följande storlek

| | |
|-----------------|-----------------------------|
| No 1. Principal | 4 Fot består uti Siratpipor |
| 2. Gedact | 4 do |
| 3. Superoctav | 2 do |
| 4. Nassat | 3 do |
| 5. Scharf | 2 fach |
| 6. Gedact | 8 Fot |
| 7. Waldfleut | 2 do |
| 8. Sesquialter | 2 fach |
| 9. Mixtur | 3 do |
| 10. Trumpet | 8 Fot |

(Klammer om alla stämmor: Desse bestå alla af Thén)

Positiv-Wärket består af Siu st:or hvardera af följ:e Storlek:

| | |
|-----------------|-----------------------------|
| No 1. Principal | 4 Fot består uti Siratpipor |
| 2. Gedact | 8 do |
| 3. Gedact | 4 do |
| 4. Qvint | 3 do |
| 5. Scharf | 3 Fach |
| 6. Superoctav | 2 Fot |
| 7. Dulcian | 8 do |

(Klammer om alla stämmor: Alla dessa äro äfven af Thén)

Pedal-Wärket inneh:er Siu st:or af denna storlek

| | |
|-----------------|-----------------------------|
| No 1. Principal | 4 fot består uti Siratpipor |
| 2. Gedact | 16 Fot af trä |
| 3. Principal | 8 Fot |
| 4. Gedact | 8 do |
| 5. Qvint | 11/2 Fot |
| 6. Trumpet | 8 Fot af trä |
| 7. Cornet | 2 Fot af Thén |

Detta wärk har en besynnerlig nätt sammansättning, så att blott 2 til 3 tums bredd åtskiljer stämmorna inuti, hvaraf händer at det ej har stort utrymme, ehuru det har et ganska starkt liud.

Ornamenterna som äro öfver och kring Si-
ratpiporna, bestå af dels förgylt, dels må-
ladt Bildthuggerie-arbete, hvaribland man
öfver Positiv-wärket ser Danska Konungen
Christian IV:s namn med öfverskrift REGNAT
PIETA. Framantill på Läktaren synas
några målade vapen tillhörande några Dan-
ska Familier. De öfriga Ornamenten bestå
af dels målade dels bildhugda sinnebilder
föreställande Musiquen, samt några In-
scriptioner, innehållande Bibliska språk.
På östra sidan af Läktaren Läses följande La-
tinska inscription: "Anno Christiano MDCXLI
Praeside Regio Dn Christophoro Wlfeld de
Rablöe Equ Aur. Magnoque Regne Conciliario
Pastore et Praeposito M. Andrea Gemzeo, Cost.
Casparo Petraeo et Jano Christiano, Senat. Jacob
Webber, Andrea Haggei, Mattia Matthiae, Tho-
ma Jacobi et Nicolai Laurentii, Organ. Johan
Buxtehude in Laudem Jehova et Ecclesiae
Ornamentum reparatum et expositum est hoc.
På hvad tid detta Orgelwärk blifvit upbygdt, af
hwilcken Byggmästare det blifvit förfärdigadt, och
om det skedt på Kyrkans bekostnad eller någon
Samma Wärk till Kyrkan doneradt, kan man ej med
någon visshet säga, helst hvarken inscriptionen
eller så gamla kyrkohandlingar finnas som sådan
underrättelse meddela kunna. Man at det har
en ansenlig ålder kan slutas deraf at det Åhr
1641 behöft och fådt reparation, hvilket
Anförda inscription gifver vid handen.
Detta är all den underrättelse man om detta
Orgelwärk på begäran kunnadt aflämna.
Helsingborg d 10 augusti 1771
Johan Lorentz Zoll

LIIa:6

1809

För Orgelwäρχets Reparerande
efter Anordning och Ludwig
Ulrichs quittance 25

1814

Reparerat orgeltrappan
efter snickaren Eks
räkning 24

1817

För Orgelwäρχets reparerande efter
Kyrkoråds ledamoten Herr Härads-
höfding Öhrns räkning, för orgelnisten
Bosteds biträde anordnad och quitterat 39,36

Snickare arbete Härwid efter Snickare
Eks anordnade och quitterade räkn. 6

Kopparslagare Stichler för 5 stk(?) pipor
enligt räkning, anordning och quitto 2,16

Handskmakare Dahlman för skin 1

1826

Dito (Snickare Ek) för reparation å Orgelbälgarna 6,8

1830

Carl Grönvall för Orgelns repa-
Rerande 200

KIIIa:8

1830 onsdagen den 19 Maj

Sedan det i Stadskyrkan varande orgelverk numer befunnits uti ganska förfallet skick som till förekommande af större skada gör en skyndsam reparation nödvändig, hade i privat väg Orgelbyggaren och Organisten Carl Grönwall i Hyby härom blifvit anlitad, samt åtagit sig vilja reparationen verkställa emot Ett hundra Riksdaler Banco samt särskilt ersättning för skjuts kostnad, underhåll och hushyra här i staden under arbetstiden.

Kyrkorådet fann den fordrade Arbetslönen antaglig, och fann för öfrigt lämpligt anslå en lika summa eller Etthundra Riksdaler Banco till godtgörande af kostnader för Orgelbyggarens hit- och återresa samt vistelse härstädes under reparationstiden.

Dock kommer detta kyrkorådets beslut att underställas Landshöfdinge- och Biskopsembetenas pröfning.

Ur Torrlösa kyrkoarkiv OII:1

Handlingar angående kyrka och kyrkogård

Anbud från Fogelberg

Kostnast Förslag På vad nyt
som skall göras till orgellen i
Törlösa kyrka samt reparation

| | Rdl Banco |
|--------------------------------|-----------|
| Tvenne nya väderlådor samt | |
| 1 Claver register mecanik m.m. | 450 |
| en ny Dobbelt Belg | 100 |
| en ny Trompet 8 fot | 200 |
| Dito en viola di gamba 8 fot | 100 |
| | |
| <u>Pedalen</u> | |
| en ny Borduna 16 fot | |
| Dito en violånsäl 16 fot | 200 |
| de öfriga stämmorna till | |
| ökas med 9 nya pipor i hvarge | |
| stämma strukturen till | |
| ökas på jupleken | 200 |
| <hr/> | |
| Summa Banco Rdl | 1200 |

Lund den 6 mars 1850

S. Fogelberg
Orgelbyggare

Orgellen kommer att Disponera
13 stämmor manualen 10 stäm-
mor Pedallen 3 stämmor
en

Läktaren uppföres för samma
Summa men ej tillsläper nå-
got

Torrlösa kyrkoarkiv OII:1

Handlingar angående kyrka och kyrkogård

Avsyningsprotokoll

Enligt Landshöfdinge och Biskops-Embetets Förordnande, inställde sig undertecknad år 1850 den 16 November i Torrlösa kyrka, för att besigtiga och profspela ett av Orgelbyggare S. Fogelberg uppsat Orgelverk. Denn besigtning företogs i närvaro af Herrar ContractsProsten N. Krok, Häradshöfding Liljeröth och Cantor Tengwall, och är min samvetsgranna öfvertygelse om Orgelns beskaffenhet följande:

Orgeln är ej nybyggd, utan transporterad från St Mariae Kyrka i Helsingborg, hvarest den år 1628 uppsattes och 1641 reparerades och tillöktes med ett så kallat Ryggpositiv af dervarande Organisten Johan Buxtehüde, som år 1669 var Organist wid Mariae kyrka i Lübeck och var en bland den tidens gedignaste Orgelspelare samt bildade utmärkta Eléver, bland andra verldens störste ännu oupphinnelige FugaCompositör och Orgelspelare: Johan Sebastian Bach.

Orgeln disponerade 24 stämmor, bland hvilka flere efter den tidens bruk utgjordes af små aliquotstämmor. Den hade kort octav så väl i manualernas – som pedalens - claver och soutinerades af 4 små enkla belgor. Af desse 24 stämmor har Herr Fogelberg endast kunnat begagna följande neml: Gedact 8_ Octava 4_ Flauto 4_ Octava 2_ Flauto 2 Qvinta 3_ och Principal 16 fot. Märkvärdigt nog, att flere af desse 222 årigha gamla stämmor ännu i dag hafva en så mjuk och behaglig klang, och om de vårdas kunna de ännu i sekler äga bestånd och stå som ett mönster för efterverldens Orgelbyggare.

Som orgeln hade kort octav, det vill säga, att 4 toner saknades i den grofva – och 5 toner blifvit tillagda i höga – octaven; så har Fogelberg till hvarje gammal stämme förfärdigat 9 nya pipor, så att Claviaturen nu mera i Manualen börjar med Grofva C och slutar med trestrukit f; i detta omfång innefattar den alla så väl hela – som halfva toner. Allt öfrigt som finnes kvar från gamla Orgeln: Or-

namenter, Blindpipor i faciatet, de dyrbara och snillrika målningar som pryda Läktareskranket, samt strukturen och spiraltrappan.

Allt hvad nytt som Herr Fogelberg förfärdigat är:

- 1mo Läktaren, som i akustiskt afseende är väl Placerad.
- 2do Dubbelbelgen; som är 5 aln (?) lång och 2 ½ aln bred och håller 34 grader efter väderprovaren, är fullkomligt vindtät, har passliga motvigter, stadig och jemn gång att den från början till slut underhåller lika tryckningar.
- 3tio HufvudCanalen har sin tillbörliga vidd och är riktigt proportionerad efter ventillådornas storlek, så att de uppfylles af tillräcklig vind. Alla öfriga vindspärningar såsom; Fångventilen, Spärrventilen, Hufvudventilerna, Pumpetter, Ventil- och Väderlådor, Paraleler och Pipstocken äro väl täta att man ej kan höra den minsta susning.
- 4to Manual- och Pedal-claveren som under en vand Orgelspelares händer och fötter låter sig lätt commendera; hafva sina riktiga dimensioner.
- 5to De nya af Fogelberg förfärdigade stämmor äro: i Manualen, Principal 8_ Trumpet 8_ och Viola da gamba 8_. I Gedact 8 fot äro 18 äfvenså i Principal 16 fot 36 nya pipor tillsatta. I Pedalen, hvars omfång sträcker sig från Grofva C till ostrukit f, äro 3ne nya Stämmor neml. Octava 4_ Violoncelle 8_ och Borduna 16 – fot som äro placerade på särskild väderlåda.

I det skick Orgelverket nu befinner sig, disponerar det alltså 13 stämmor neml. i Manualen 10 och i Pedalen 3. Pedalkopplet är bekvämt anbragt medelst en tryckare för högra foten; Orgelspelaren måste likväl iakttaga den försigtighet att ej, under det han vidrör någon af Clavérens tangenter, begagna denna tryckare, ty då kunde lätt den ömtåligare mekaniken komma i oordning.

- 5to Registerandragen äro lätt åtkomliga Paralelerna väl construerade, emedan de sluta tätt till väderlådorna och Pipstocken.
- 6to Brist på väder bemärkas ej, ty då hela verket spelas äger hvarje särskild stämma samma styrka i tonen som då den ensam begagnas. Det så kallad

Durchsteck i Cancellerna eller Schwankning af Belgen kan ej höras eller märkas.

7mo Piporna hafva sin tillbörliga storlek och vidd, för de samma äro riktiga materialier enligt kostnadsförslaget sorgfälligt använda, hvilket länder till Orgelbyggarens förtjänst, att han ej sparat på den äkta och dyra tenn-metallen. De pipor som äro af träd, äro ytterst väl arbetade och motsvara fullkomligt sin rätta färgklang.

8o Tonernas egalite i hvarje stämma är utan klander väl träffad, särskilt får jag nämna Viola di gamba 8 fot.

9no Dispositionen för denna trettonstämmiga Orgel är, som det mig synes, icke blott för Stämmornas sköna samklang, utan för den nybyggda kyrkans utrymme, väl träffad. Skada blott, att i kyrkans hvalf och fönster, ventiler ej äro anbragte för att utsläppa den frätande fuktighet som från stengolfvet uppstiger, och som redan haft den menliga verkan, att i golf, väggar och tak äro af fukten tatuerade; men som värre är, Orgelbyggaren har redan haft besvär, att iordningställa flera bland verkets sensibla delar som af fukt blivit angripna.
Kan nu ej, detta fuktiga gift från kyrkan utrotas: så är orgeln förstörde. Herr ContractsProsten Krok har då ingen tillfredsställelse för allt sitt sträfvande och sin oförtrotna möda och omsorg, att i den nya kyrkan få uppfört en Orgel. Derjemte får församlingen orsak att klaga öfver den förspillda penningesumman, som De utgifvit till verkets uppförande, men aldramest skall det oroa Herr Fogelberg som Orgelbyggare och äfven mig som examinerator, att se, ett från gamla dar märkvärdigt Orgelverk – förstördt.
Hvem är skulden härtill; Jo, nymodiga byggmästare och murare. Lund den 23 November 1850
N. Möller
Exam. Direct. Music. Rect. Cant. Samt
Ledam. af Kongl. Music. Academien